

Pl. a kérdést tovább kell vinni, mert mit is jelent a realitás figyelembevételé. Vajon ez a realitás extenzív, vagy intenzív realitás egy művészi alkotást tekintve? A már említett vázlatos példák is mutatják, hogy ítéletet éppen itt a legnehezebb mondani. Ezt a realitást csakis a művészi pozícióban kell keresnünk, mert a művész pozíciója mindig társadalmi erőkre utal, s túlmutat az egyes ember — a művész — hatókörén. Vagyis itt találjuk meg az intenzitás és az extenzitás dialektikus értelmét. Minél teljesebb a közösségbe, egy valóságos társadalmi erőbe vetett hit, annál mélyebbre hatolhat a művész bárminő társadalmi jelenség megragadásában, s minél mélyebb ez a megragadás, annál bizonyosabb a közösség tudata.

A humanizmus és az írói függetlenség így nyer konkrét értelmet, ahol a humanizmus korunkban reális szocialista humanizmussá, s az írói függetlenség elkötelezettséggé, s tudatos közösségvállalássá válik.

TÓTH DEZSŐ

A TISZATÁJ 1965 - BEN*

Az elmúlt esztendőben a Tiszatáj szerkesztése előtt két, egymással összefüggő, új feladat megoldása állt. Meg kellett oldania a folyóirat-formátumra való áttérés nehézségeit, ugyanakkor az eddig inkább csak szűkebb értelemben vett irodalmi-kritikai szemhatárt a korszerű igényeknek megfelelően ki kellett szélesítenie.

A szerkesztés a formátumváltozás lehetőségeit nemcsak a szépirodalom javára aknáztta ki (ezt tette ugyanis lehetővé Cserhalmi Imre, Sipkay Barna, Tóth Béla nagyobb terjedelmű folytatásos műveinek közlését) — hanem a szélesebb, közéleti kitekintés érdekében is kamatoztatta (Tóth Béla folytatásos, többrészes üzemi riportja, Kárász József nagyobb terjedelmű tanulmánya; általában a rovatok számának szaporítása; az intenzívebb foglalkozás más művészeti ágakkal, főként a képzőművészettel).

A közéleti tájékozódást elsősorban a *Hazai tükör* c. rovat szolgálta. Legjelentősebb eredménye kétségkívül Tóth Béla *Gépek, emberek* c., többrészes üzemi riportja, amely egészében az Ideológiai Irányelvekre adott, hiteles írói válasznak tekinthető. (Elvileg tudatosan, ugyanakkor életszerűen, számos kitűnő munkásportrét rajzolva érzékelteti a fizikai munka szerepét, világítja meg értelmét és szépségét, tárja fel pszichológiáját; a munkásosztály életformájának, kulturális helyzetének, politikai tudatának számos aktuális kérdését érinti.) — A rovatnak ezenkívül is számos hasznos és érdekes anyaga van, de egészében azért nem meggyőző, mert túlságosan szétszórt (népművelés, oktatás, régészet, néprajz, városfejlesztés, csillagászat, METESZ, szociológia, interjúk stb.). A szerkesztés e téren túlságosan extenzív volt, nem sikerült az a szándéka, hogy *egy*-valamely kérdést tartósan napirenden tartson. Példaként említem: az 5. számban megjelent Grezsa Ferenc: *Gimnáziumi oktatásunk néhány problémája* c. érdekes cikke. Noha problematikája a további vitának alapot adott volna, ilyen vita nem alakult ki. Illetőleg a 7. számban napvilágot látott Lovrity Endre cikke a pedagógusok társadalmi helyzetéről, majd a 12. számban Mészáros Júlia írása a kollégiumi nevelők problémáiról. Noha e cikkekben benne rejlik a kapcsolódás lehetősége, mégis egymástól függetlenül, egymásra nem utalva, egymástól elszigetelten jelentek meg. Egy lehetséges és érdekes vita így embrionális állapotban maradt, az írások elvesztették azt a többletet, amire egy jól szerkesztett vita összefüggésében szert tehettek volna. A szerkesztés pedig — erőfeszítései ellenére — egy jó vita értelmétől esett el.

Ugyancsak a viták kibontakozását gátolja, hogy egyes igen érdekes kérdésekről túlságosan extenzív, ismertető cikkek jelennek meg. Közülük a legjobb, Csenke László *A népművelés helyzete tanyán* című, pl. nyilván sokkal több reflexiót váltott volna ki, ha a kérdés teljes áttekintése helyett néhány problémára összpontosít. Ez azonban, gondolom, elsősorban a szerkesztői megrendelés, a szerkesztői intenciók tudatos érvényesítésének kérdése.

A rovat másik problémája a benne szereplő írások műfaji kiegyensúlyozatlansága. Az egyik véglet: a folyóirat kifejezetten újságba (napilapba, esetleg heti-

* A Tiszatáj egy évét értékelő ankét vitaindítójaként januárban elhangzott vázlat.

lapba) való cikkeket közül (Gál Sándor, Oravec János riportjai). A másik végét, hogy önmagában igen alapos és érdekes, de szakszerű-tudományos jellege miatt kifejezetten szaklapba kívánczó tanulmánynak ad helyet: Kárász J. tanulmánya a rizsről és az öntözésről.

A közéleti érdeklődés kiterjesztése azonban nem szűkíthető le csupán a Hazai Tükör rovatra. A szerkesztés e téren figyelemre méltó eredményeket ért el főként a jobb társadalomtudományi tájékozódást biztosító, jobbára színvonalas cikkekkkel, amelyek viszonylag szorosan kapcsolódtak az Ideológiai Irányelvek problematikájához. (Tóth Miklós, Havasi Zoltán, Oltvai Ferenc és mások írásai.) Ezek mellett a filozófiát, szociológiát, történettudományt érintő, ideológiai életünk szempontjából aktuális cikkeket mellett a kritikai rovat is a megkülönböztetett társadalomtudományi érdeklődés szellemében reagált a könyvtermésre (Kaposi Márton kritikája Márkus Tordai: Irányzatok a mai polgári filozófiában c. könyvéről; Orosz Sándoré E. Fischer: A fiatal nemzedék problémái c., Pataki Lajosé (Selye János könyvéről, a Filozófia Lexikon, a Természettudományi Lexikon kritikái stb.). — Az ilyen természetű írások közlésével kapcsolatban is az egyes kérdések tartósabb szerkesztői napirenden tartását hiányolnám. Nem erőszakolt és szüntelen „vitaindításokra” gondolok. Itt mindenekelőtt arra, hogy ezek az ideológiai érdekű cikkek nem kapcsolódnak eléggé a más hazai orgánumban, hasonló kérdésekről folyó vitákhoz, cikkekhez. Következésképp nem, vagy csak igen kismértékben polemikus, ill. viszonyító jellegűek. Szellemi életünk elevenségét és organikus voltát, ugyanakkor a Tiszatáj ideológiai presztízsét nem szolgálja, ha közérdekű kérdésekben monologizál.

A szélesebb kiteljesítésre törekvő szerkesztést dicséri a színvonalas Bartók-szám. A felszabadulás 20. évfordulójáról megemlékező áprilisi füzet azonban egyenetlen. Szabó Ferenc, Rác Zoltán, Simai Mihály, Lódi Ferenc, Németh Ferenc, Sarkady Sándor jó és színvonalas írásaival sem a szépirodalmi, sem a kritikai rész egésze nem tartott lépést.

A közéleti kiszélesítés a Tiszatájnál sem a szépirodalom terjedelmének, vagy színvonalának rovására érvényesült. A folyóirat-formátumra való áttérés első-sorban a nagyobb terjedelmű prózai írások közlésére nyújtott új lehetőséget, amit a szerkesztés általában helyesen és arányosan használt ki (Tóth Béla: *Kormányféri*, Sipkay Barna: *Gyűlölet, éjszaka, szerelem*, Csoór István: *Nemzetes asszony c. kisregényei*, Cserhalmi Imre: *Cédula nélkül c. tv-játéka*). A prózai anyagnak — pusztán a terjedelem okán — ezek az írások adták meg a karakterét. Nem rossz írások ezek, de a legjobbak nem közülük, hanem a novellák közül kerültek ki. Tóth Béla *Kormányféri*-ja jól megírt szórakoztató olvasmány, amire kétségtelenül szükség van, feltehetően „vitte” a Tiszatájat. Mélyebb jelentése, tartósabb hatása azonban nemigen van: a hőse elé tornyosuló minden akadály csupán az olvasó érdeklődését ébren tartó, szerencsésen megoldódott álkonfliktusok sorozata. (A gázolás áldiadalma; az elzúllott feleség helyett 24 óra alatt élettársat talál, aki később első szóra lemond lehetséges igényeiről; Esztert az utolsó pillanatban szökteti meg; a megverésére érkezett testvérek hangulatváltása stb.) — Sipkay Barna írása nagyobb igényű, de fogyatékosabban kivitelezett. Néhány jelenetében az erőteljes drámaiság határán jár (a tanyasi világ atmoszférája); de a két fiatal viszonyának rajza elnagyolt, helyzetük jellemzésében sok a teátrálítás, a mester-séges dramatizálás. Csoór István *Nemzetes asszony*-a szerencsés formában (a nagymama beszél unokájához) történelmi igényű áttekintést kísér meg adni, de a megvalósítás kétségtelenül messze alatta marad a túlméretezett vállalkozásnak. Az is erősen kérdéses, hogy a 60 holdas „vitéz” családjának — másfelől a szektás Faránkinénak szélsőségesen polarizált viszonya egyáltalán reális keretet nyújt-e a történelmi összefoglaláshoz. Annál is inkább, mivel az írás ilyen feszültségeken belül is maradéktalan — szinte idillikus — feloldást hoz. Cserhalmi Imre tv-forgatókönyvének közlése márcsak a műfaji változatosság szempontjából is üdvözlendő. Maga a darab pedig a gyermektelen házasságok felbontásának formális akadályait szellemesen támadja. De a kérdést nem konfrontálja (akárha közvetetten is) a gyermek, ill. a család problémájával, ennek révén a házassággal vállalt társadalmi felelősség kérdésével, amelyet az állam már joggal kérhet és kér számon. Így a darab inkább igényes pamflet az előítéletek és a rossz jogi formulák ellen, mintsem igazi dráma.

A novellák közül különösen Mocsár Gábor: *Fecskék és miatyánk* c. írása tetszett, amely a termelészövetkezeti életnek éppen azt a kérdését veti fel, amely a szubjektív emberi hibákon — önzésen, kicsinyességen, az emberekkel való felelőtlen bánásmódon — alapszik, s amely igen sok kárt okoz, ugyanakkor anyagi-

strukturális változtatások nélkül, viszonylag közvetlenül korrigálható. Fenákel Judit: *Kiscuki héttől tízig* c. írása a tartalmatlan, céltalan életforma és magatartás csömörét éri íróilag hitelesen tetten. — Elsősorban a szerkesztést dicséri, hogy *Forrás* rovatában tehetséges fiatal prózáírókat is megszólaltatott. Kamarás István *Éjjeli verseny*-e eredeti s meglepően kiforrott eszközökkel, sajátosan konkrét téma révén sugallja a baráti szolidaritás nélkülözhetetlenségét; Merényi László elbeszélése (*Őn a munkásosztályhoz tartozik?*) kissé talán túlírt, de gördülékeny előadásban, szellemes áttétellel (sakk-terminológia) fogalmazza meg egy fiatal fiú belső politikai konszolidálását. — Viszont Gulai István novellája (*A vadász, az őrző, a fiú meg a láda*) szerkesztői beavatkozást is kívánt volna (holttest 20 év múlva?), akár Pályi András írása (*Őnarckép*), amelynek tehetségre valló, balladikus hangvétele helyenként a közérthetőségnek is rovására megy.

A Tiszatáj prózai orientációja elüt a Jelenkorétól, szemmel láthatóan a közvetlen tárgyiasságot részesíti előnyben. De nem zárja ki az elvontabb törekvéseket sem. Szűcs Andor *Lapok egy szanatóriumból* c. írása meggondolkoztató, kitűnően megírt morális karakterkép; Száva István *Aldozat*-a azonban belül marad a döntés—választás egzisztencialista kérdésfeltevésén, Kende Sándor: *A Szajna lánya* c. novellája pedig a kissé keresett líraiság jegyeit hordja magán.

Kérdésként tenném fel, hogy az év során Bárdos Pál miért nem írt a folyóiratba, s hogy Mocsár Gábor, Fenákel Judit miért csak egy-egy írással szerepel?*

A líráról — a dolog természete szerint — felettébb nehéz érdemleges áttekintést adni. Nem is vállalkozom rá. Általánosságban azt lehetne mondani, hogy színvonalát a szegedi jó költők mellett a meghívottak is biztosították (Benjámín L., Csorba Gy., Ladányi M., Keresztury D., Somlyó Gy., Weöres S., Takács Imre és mások). Átgondoltnak tűnik a helyiek, a más vidékről való és a fővárosban élő költők szerepeltetésének aránya is. Viszont eszmei bizonytalanság — s ez elsősorban a szerkesztésre hárul — ebben a rovatban tapasztalható. Irodalmi életünkben az utóbbi időben egyre gyakoribb jelenség az álradiális türelmetlenség, az ezen alapuló társadalomkritika. Főként olyan fiatal írók, költők részéről, akik nem ismerik el és fel az osztályharc új formáit (békés egymás mellett élés, szövetségi politika, ideológiai harc, gazdasági építés, a marxizmus—leninizmus uralkodóvá tétele), akik a maguk szocializmus-elképzelését különválasztják a párt politikájától (vagy éppenséggel szembeállítják azzal) s ilyen alapról adnak kifejezést pesszimizmusuknak, elégedetlenségüknek. Úgy tűnik, ez a hang nemcsak beszűremkedett a Tiszatájba (erre másutt is nem egy példa akad), hanem — tudatos vagy öntudatlan — támogatást is kap. Nemcsak az ilyen természetű versek viszonylag szép száma, hanem az a tény is erre enged következtetni, hogy nem egy közülük az egyes számok élére helyezve, megkülönböztetett szerkesztői hangsúlyt kapott (pl. Hatvani Dániel: *Falusi udvar* c. egyoldalúan pesszimista faluképe a 2. sz. élen; Pass Lajos: *Elvtársaimnak viharban* c. verse az 5. sz. élen; Nyerges András versei a 7. sz. élen). — Másfelől viszont furcsának érzem, hogy az új formátumú Tiszatáj első számának élén Weöres Sándor önmagában szép verse áll, amelynek azonban édeskevés köze van (akár költőjük egész lírájának) ahhoz az eltökélt socialista közéletiséghez, amelynek szándékával a szerkesztőség az új formájú évfolyamot útnak indította.

A Tiszatájnak — s ezt lassan már közhely lesz hangoztatni, de így igaz — legerősebb oldala az irodalomelmélet és kritika. Ami az elsőt illeti — akkor is, ha a dolog természete szerint vitatnivaló is akad bennük — Csetri Lajos írásait kell kiemelni, különösen Lukács György esztétikájáról szóló írását, amely e nemben jóformán az első színvonalas hazai reflexió a nagy jelentőségű, kétkötetes műre. A kritikai rovatban — elsősorban a szerkesztést dicséri — jó kezdeményezése a portrészorozat, amelynek első három darabja sikerült. Kaposi Márton Garai Gábor-portréja a hagyományhoz és példákhoz viszonyítva, néhány lényeges kérdést előtérbe állítva, dokumentálisan bontja ki a költő pályaképét; Vörös László Váci Mihályról szóló írása, ha nem is olyan rutinos stílusban és szerkesztéssel, de kötettről kötetre kíséri nyomon a költő szemléleti és művészi gazdagodását s rajzolja ki a lírikussá érés folyamatát; Fejér Ádám Somogyi Tóth Sándorról adott pályaképe pedig új, történeti motívumokkal gazdagította a sokat vitatott *Proféta voltál, szívem* c. regény megközelítési lehetőségeit. Dicséri a szerkesztést, hogy a rovat „együtt lélegzik” az élő irodalommal. Folyóirataink közt — beleszámítva a fővárosiakat is — kétségtelenül a Tiszatáj válogatása (hogy ti. miről közöl recen-

* Bárdos Pál folytatásban januártól közölt, Országúton c. regényét a szerkesztőség még 1965 októberében (ekkor került hozzánk) elfogadta. A kérdéses időben a többi érintett szerző is regényen dolgozott.

ziót) — a legjobb, a legkörültekintőbb. A széles körű országos kitekintés mellett jól érvényesítette a helyi szempontokat s volt ereje a jelentkező fiatalok figyelemmel kísérésére is. — Ami e téren a Tiszatájból hiányzik, az sajnos, általában fogyatékossága irodalomkritikáinknak. Nincsenek olyan cikkek, amelyek az irodalmi élet *jelenségeit**** tennék elemzés tárgyává, amelyek valamelyes áttekintés alapján egyes jó, vagy helytelen *tendenciákat* tárnanak fel, holott az ilyen típusú irodalomkritika — ha nagyobb befektetést igényel is — ideológiai orientáló ereje is hatékonyabb. Összefügg ezzel a polemikus szellem hiánya is. A Tiszatáj sem kivétel az alól, hogy irodalmi folyóirataink elemzés híján hagytak és hagynak olyan negatív jelenségeket, amelyeket az Ideológiai Irányelvek éppen az irodalommal kapcsolatban vetettek fel. Az is sajnálatos, hogy a Tiszatáj nem kapcsolódott be a Kulturális Elméleti Munkaközösség szocialista realizmusról szóló anyagának széleskörűen kibontakozott vitájába, holott a realizmus-vitának egyik legfontosabb fóruma volt két-három évvel ezelőtt. Ezzel persze „elkésni” sohasem lehet. Abban sem vagyok biztos, hogy a szerkesztés mozgósítja-e a rendelkezésre álló erőket: Ilia Mihály, Krajkó András csak 1—1 írással vannak 1965-ben jelen, Kovács Sándor Iván, Kiss Lajos pedig nem írtak kritikát, tanulmányt.

Igen jónak tartom az *Örökség*-rovatot, amely ígéréthez híven a szocialista irodalmi-kulturális örökség számontartását valósította meg — most már nem csupán dokumentumanyagok közlésével, hanem tanulmányokkal is. — Bár a magam részéről e téren a dokumentumok, a szűkebb értelemben vett filológiai anyagok publikálását is fontosnak — mert még mindig hézagpótlónak — érzem.

A társművészetek iránti érdeklődés, a „kiszélesítés” szellemének megfelelően valamelyest nőtt; különösen a képzőművészet területén. A dél-magyarországi kiállítások, tárlatok — az országos érdekű események mellett — helyes arányban kerültek előtérbe, s jó a fiatal művészeket bemutató portrészorozat is. Viszont nem teljesíti hivatását a *Miért szép?*-rovat. Ahelyett, hogy bevezetne a képzőművészeti formanyelv ismeretébe, ahelyett, hogy elemezve magyarázna egyes műveket — pályaképet (Nagy Balogh János életműve), művészettörténetet (G. Seurat képeről) vagy művészetelméletet (Németh Lajos Rembrandt elemzése) ad. Helyet kap a színházi élet figyelemmel kísérése (a szegedi mellett, igen helyesen, a békéscsabai Jókai Színházé is) — de feltűnő, hogy a tucatnyi kritikának mind más-más a szerzője. Háttérbe szorul ugyanakkor a film- és zenei élet.

A *Kilátó*-rovat szemmel láthatóan aktuális eseményekhez kapcsolódik (cseh-szlovák költők bemutatása, azok szegedi látogatásával kapcsolatban, a Dante-évforduló tanulmányai, kritikái) s különösen örvendetes, hogy a szerkesztés módot talált a vietnami háborúra való csoportosított reagálásra is (Burchett, Máté György riportkönyveiről szóló ismertetések és Wittman Tibor tanulmánya). — De azt kétféle, hogy a rovatot csak erre az elvre fel lehetne építeni. Vagy a szovjet, vagy a jugoszláv irodalom iránti, eddig inkább csak esetleges érdeklődést, figyelmet kellene koncentráltabbá tenni.

Összegezve: a folyóirat szerkesztése — a formátumváltozást is kihasználva — eredményeket ért el a tágabb kitekintés, az ún. „irodalomcentrikusság” oldását illetően, anélkül, hogy az irodalom „veszített” volna. Nem is az arányokkal van baj. A probléma abban rejlik, hogy ez a szélesítés egyelőre túl extenzív, nem elég koncentrált, összefogott, átgondolt s nem kapcsolódik eléggé kulturális, művészeti életünk egészéhez. (Akár végigvitt kérdésfeltevés, akár valamely vitához való kapcsolódás formájában.) A folyóirat részben szépirodalmi anyag, de főként kritikai és örökség-rovata révén eredményesen támogatja a szocialista törekvéseket. De ugyanakkor nem elég kezdeményező és nem elég polemikus-kritikus az irodalmi, művészeti életben jelentkező polgári-kispolgári nézetek feltárásában és leküzdésében — bárhol jelentkezzenek is azok. Nem az „elkispolgáriasodást” panaszló verseknek kell helyet adni, hanem az ellene való ideológiai harcnak kell hatékonyabb fórumává válni.

*** Vörös Lászlónak e számunkban közölt A teljes író c. írásával már egy ilyen sorozatot indítunk útnak. (A Szerk.)